

Ekoškola. Foto Aleš Kočí

Pro-environmentální chování a akční kompetence

Jan Činčera, Katedra environmentálních studií, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita Brno

E-mail: cincera@mail.muni.cz

Cíle lekce

Po ukončení lekce studenti:

- Porovnají jednotlivé modely pro-environmentálního chování a vyhodnotí jejich relevanci pro různé oblasti environmentální výchovy.
- Ve své praxi vytváří programy korespondující s modely pro-environmentálního chování a souvisejícími metodickými přístupy.

Vstupní zamyšlení

Národní park Sequoia. Zdroj: Pinterest

Problém: Jak přesvědčit návštěvníky, aby neopouštěli značenou cestu?

A. Mnoho návštěvníků v minulosti sešlo ze značené cesty a způsobilo tak narušení vegetace v národním parku Sequoia.

B. Velká většina předchozích návštěvníků se drží značených cest a pomáhá tak chránit vegetaci národního parku Sequoia.

C. Prosíme, držte se značených cest a pomozte nám tak chránit vegetaci národního parku Sequoia.

D. Prosíme, nescházejte ze značené cesty a pomozte tak chránit vegetaci v národním parku Sequoia.

Která z následujících variant sdělení nejvíce motivovala návštěvníky k respektování pravidla chování v národním parku?

Správné řešení

Průměrné naměřené počty porušení pravidla denně:

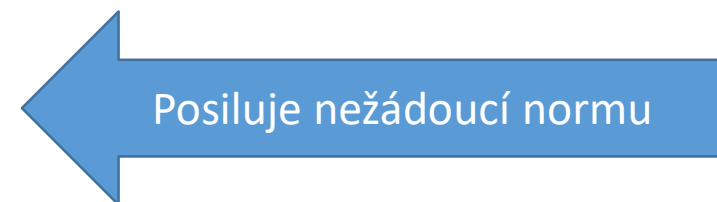
D. Prosíme, nescházejte ze značené cesty a pomozte tak chránit vegetaci v národním parku Sequoia. (5)

B. Velká většina předchozích návštěvníků se drží značených cest a pomáhá tak chránit vegetaci národního parku Sequoia. (12)

C. Prosíme, držte se značených cest a pomozte nám tak chránit vegetaci národního parku Sequoia. (16)

A. Mnoho návštěvníků v minulosti sešlo ze značené cesty a způsobilo tak narušení vegetace v národním parku Sequoia. (18)

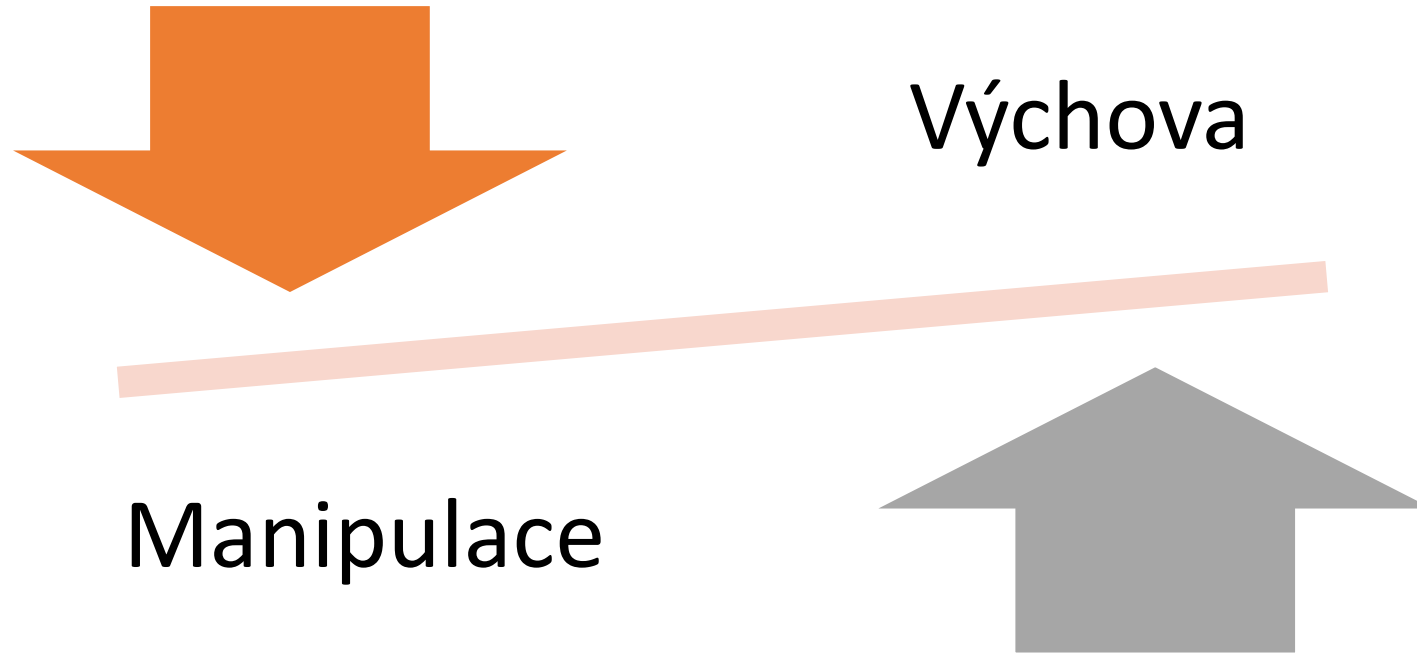
Žádný text (31)

Winther, 2006 (N=2897)

Programy vytvořené na základě modelů pro-environmentálního chování mají šanci chování cílových skupin změnit.

Etické dilema

Učitel žáky k environmentálnímu chování motivuje, ale nenutí.

Ekomanagement

Spotřebitelství

Přesvědčování

Právní jednání

Politické jednání

Kategorie pro-environmentálního chování
(H.R. Hungerford)

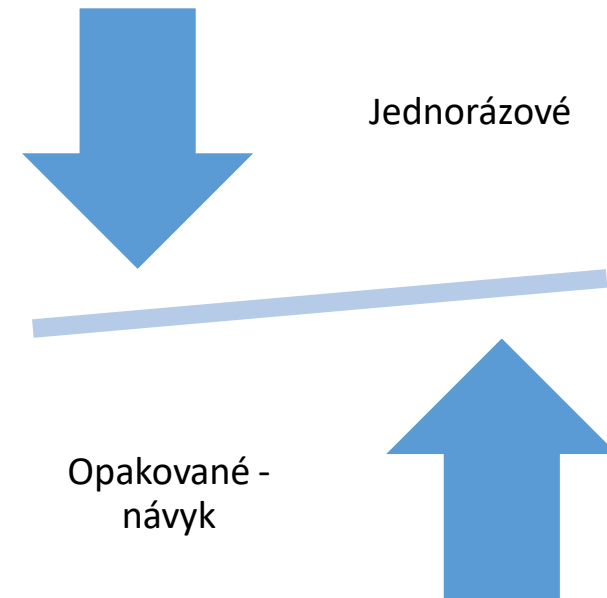
Přímé x nepřímé

Individuální x
kolektivní

(Jensen & Schnack, 1997)

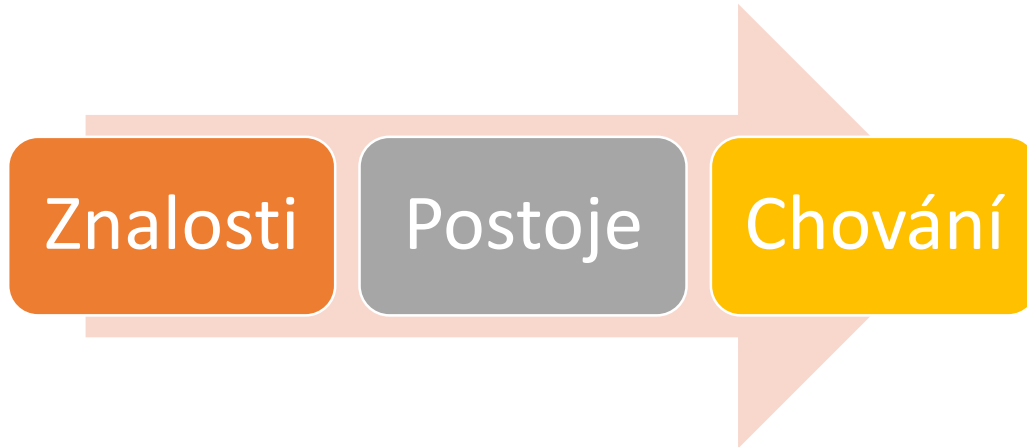
Příklady akcí na ochranu klimatu

	Přímé	Nepřímé
Individuální	Vypínání elektrických spotřebičů Snížení spotřeby masa Omezení létání	Volba strany s ekologickou politikou Dopis protestující proti kácení stromů Účast na veřejném projednávání
Kolektivní	Společné závazky na snížení spotřeby Snížení spotřeby energie ve škole	Účast na demonstraci Petice Stávky

Různé typy akcí vyžadují různé strategie.

Chování a znalosti

“Problematický” K-A-B Model

... vedl ke zvýšení **znalostí a zájmu** o změnách klimatu

... **odhodlání k jednání** po filmu ale **nevedlo k reálné akci** diváků

(Nolan, 2010)

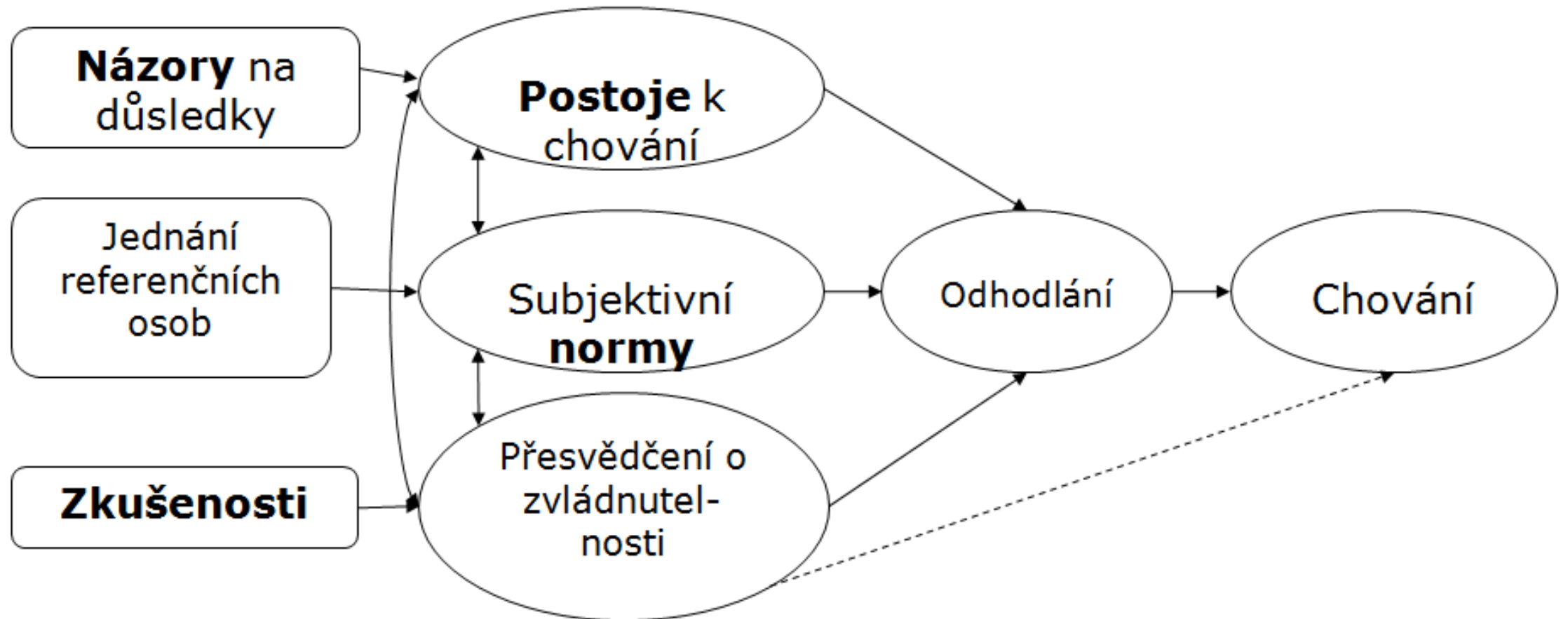
Různé kategorie znalostí:

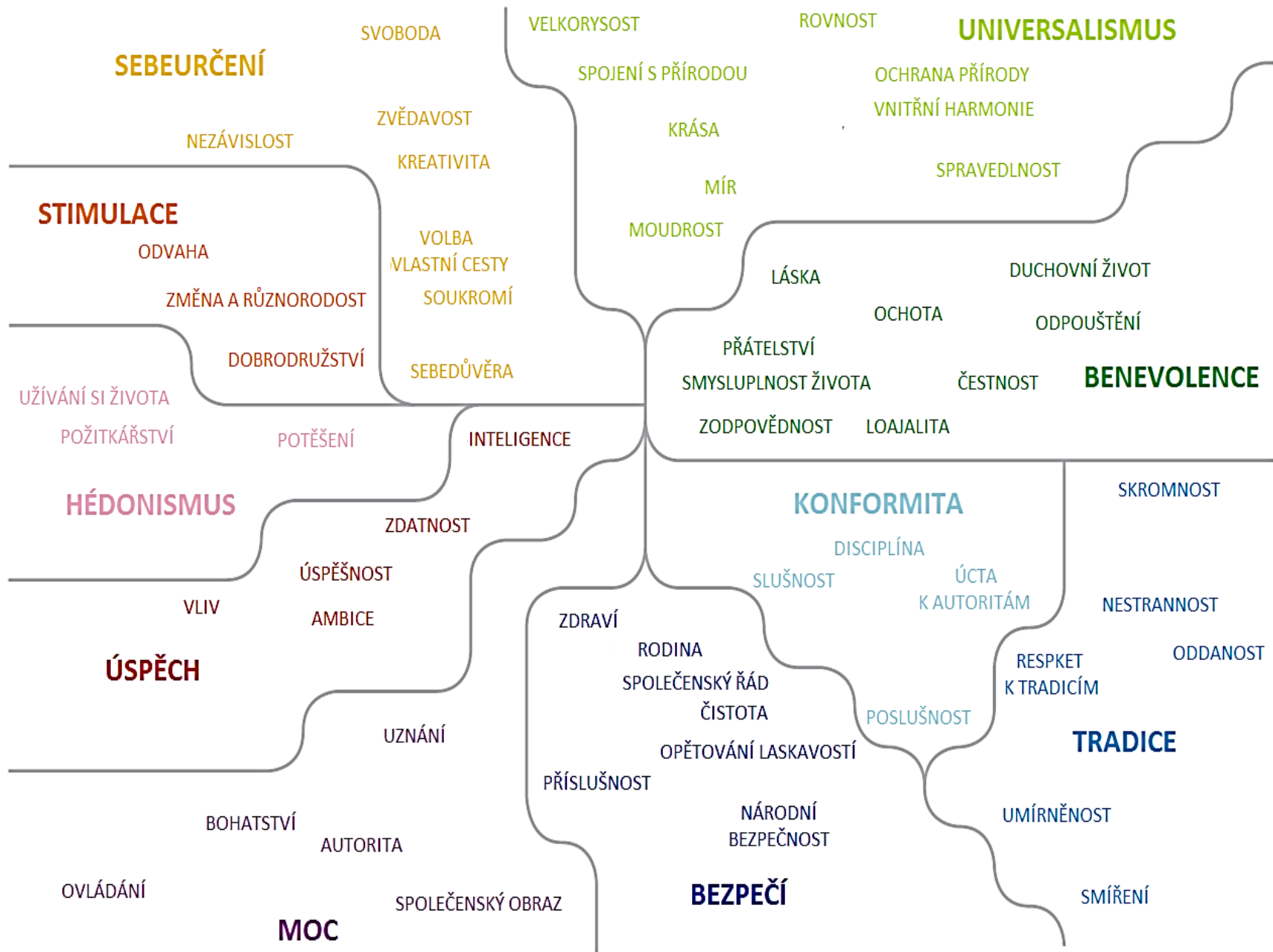
- Environmentální znalosti (fakta jak fungují ekosystémy)
- Procesní znalosti (akčně-orientované znalosti, *akční kompetence*)
- Efektivní znalosti (porozumění vztahu náklady-efekt jednotlivých akcí)
- Sociální znalosti (povědomí o *sociálních normách*)

(Kaiser & Fuhrer, 2003)

Chování a postoje, hodnoty, normy

Teorie plánovaného chování (I. Ajzen)

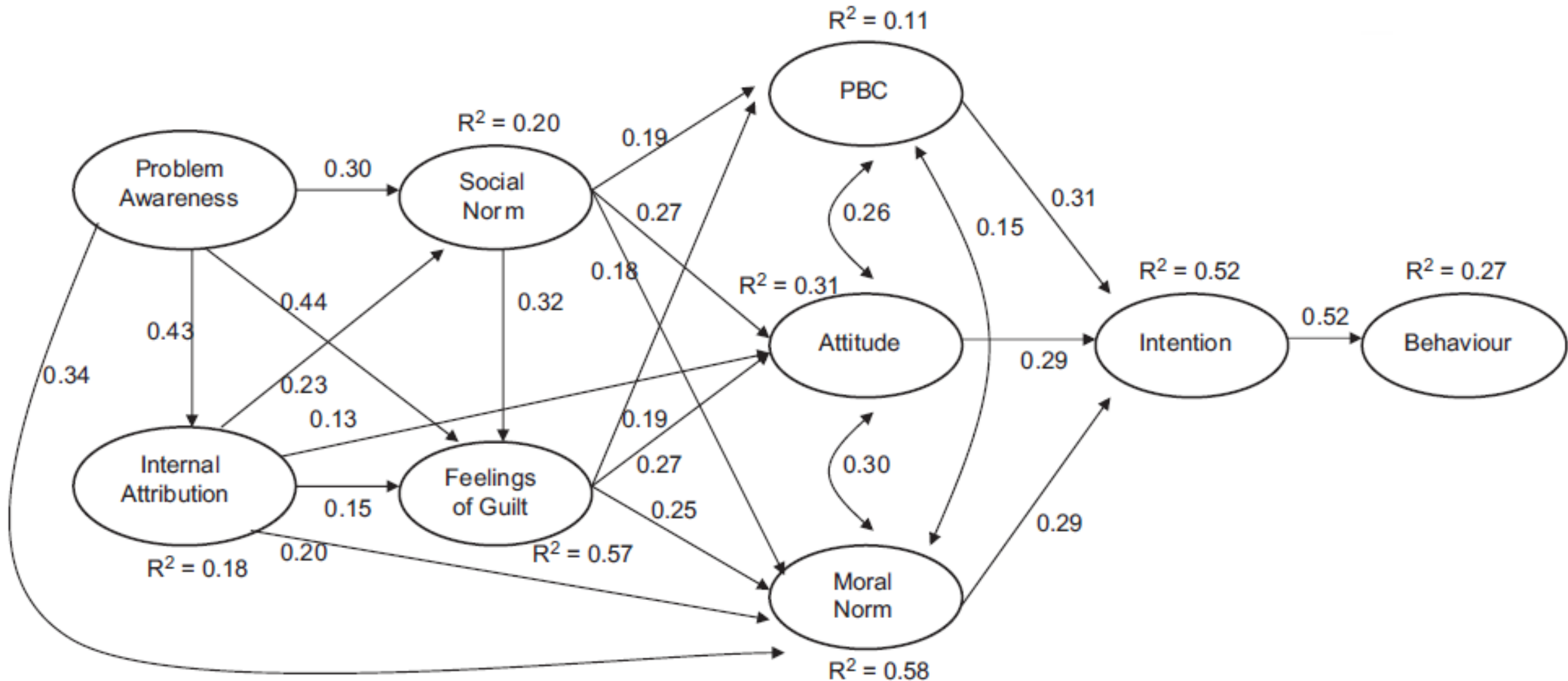
Schwartzova teorie univerzálních hodnot

Altruistické chování podporují hodnoty univerzalizmu, sebeurčení a benevolence

Egoistické chování podporují hodnoty moci a úspěchu

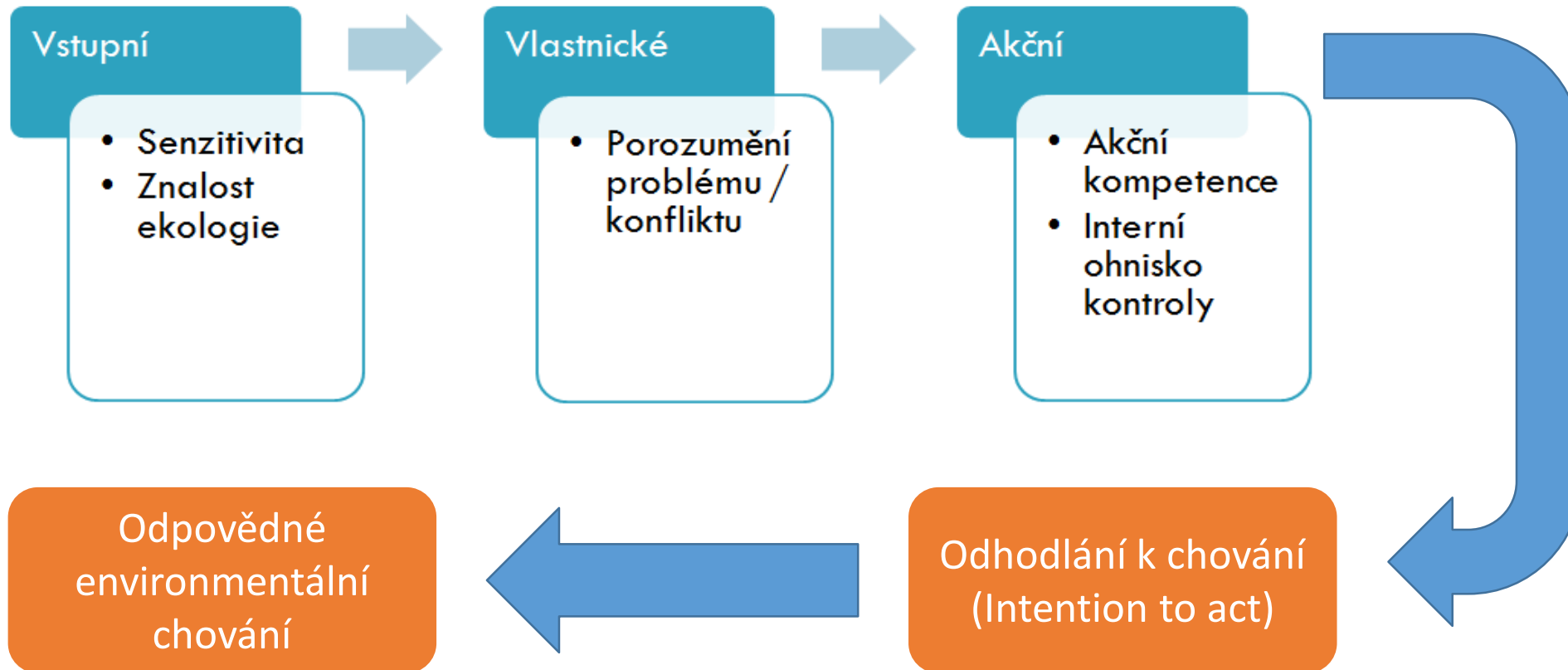
Chování a postoje, hodnoty, normy

MASEM (Meta-analytic structural equation model). Bamberg a Möser, 2007

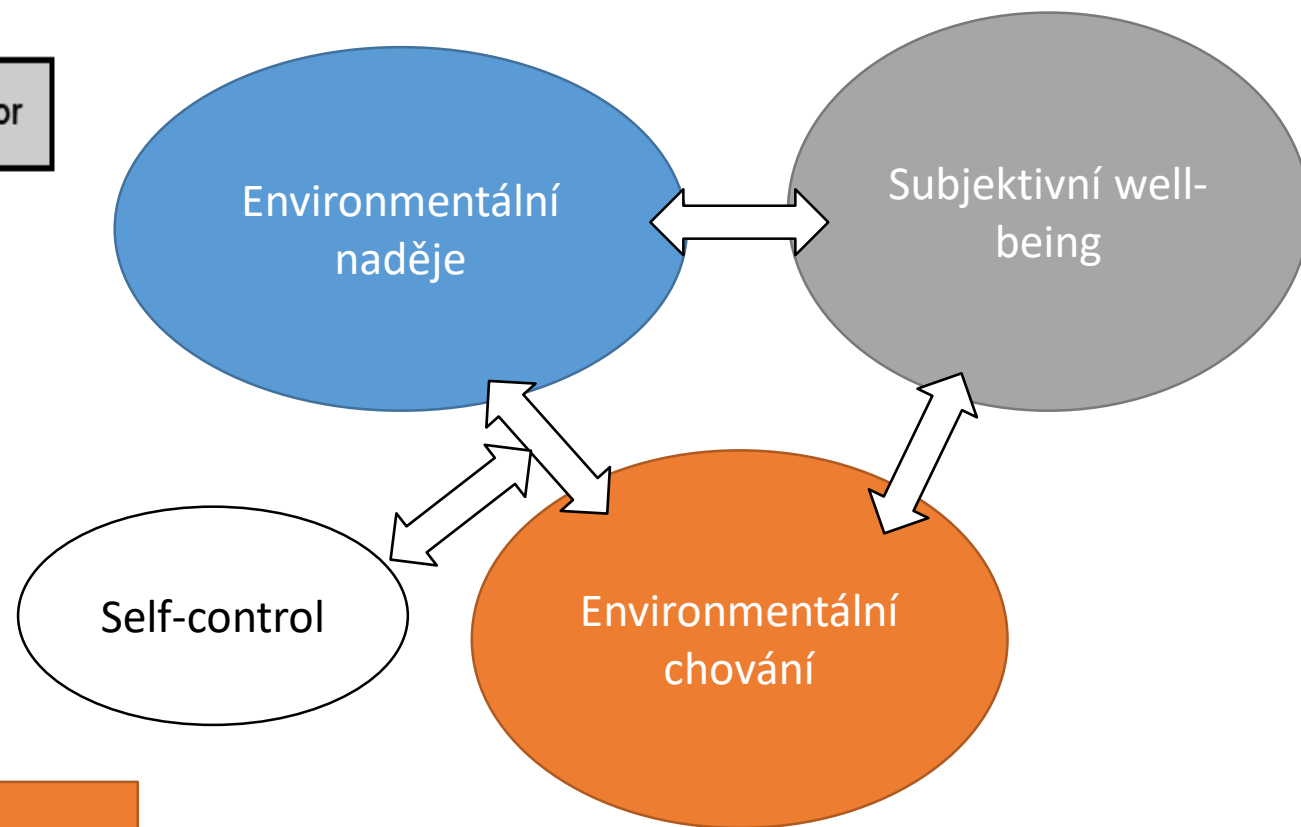
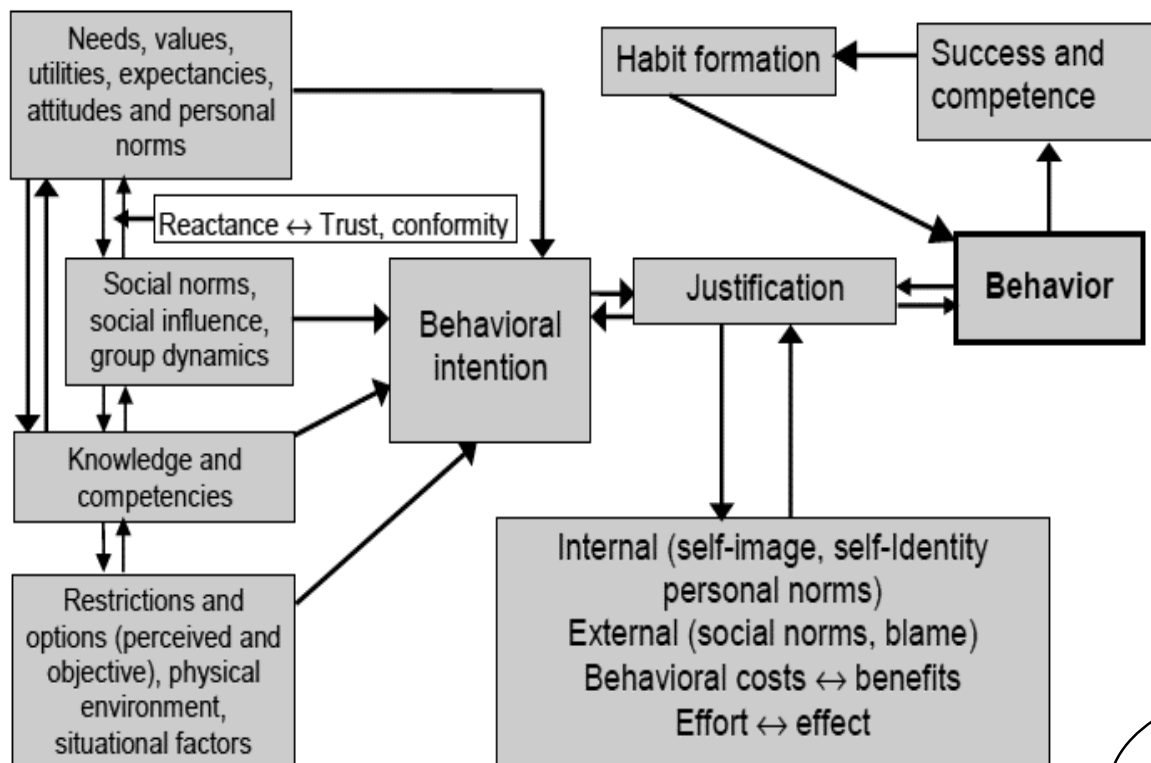
Chování a dovednosti, kompetence

Model odpovědného environmentálního chování (REB)
Hungerford & Volk, 1990

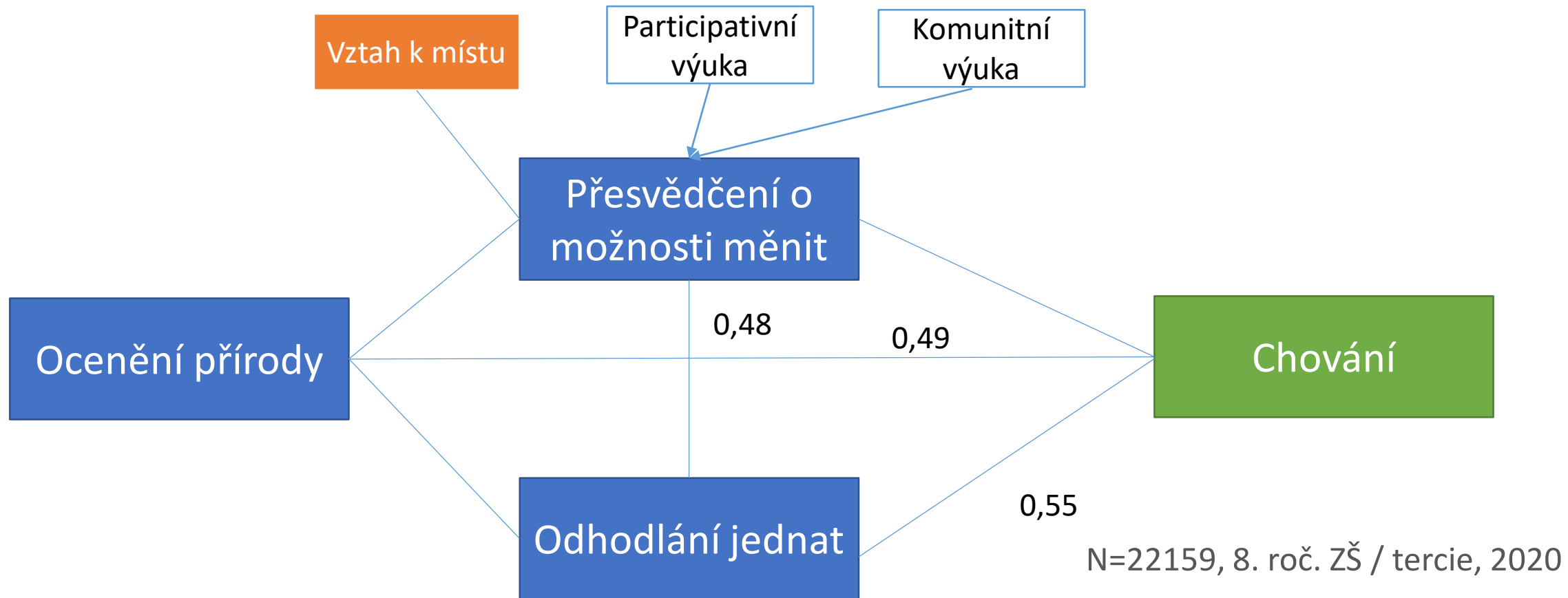
Chování: nové přístupy

Model of Justified Behavior (MJB) by Hansmann and Steimer, 2015

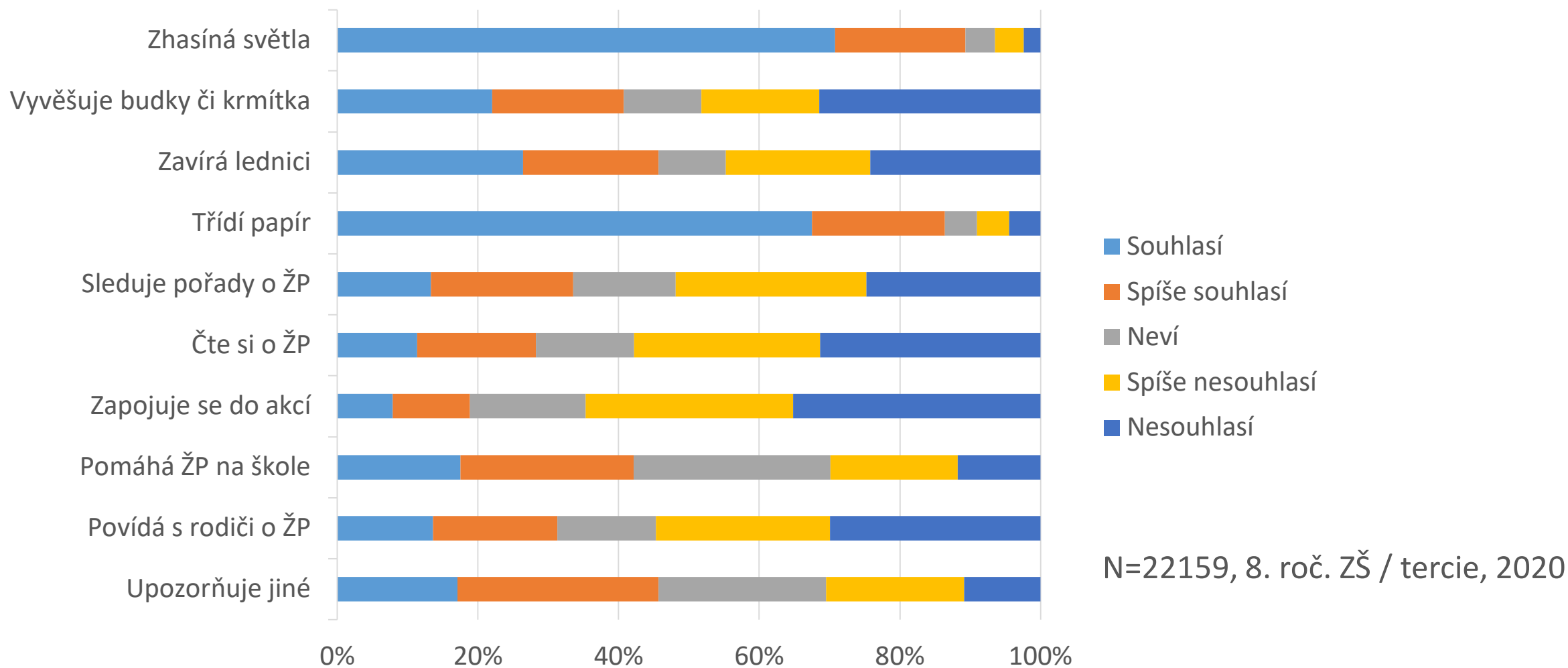
Model environmentální naděje (Kerrett et al., 2014)

Environmentální chování českých žáků

Zpracoval: Jan Činčera & Roman Kroufek.

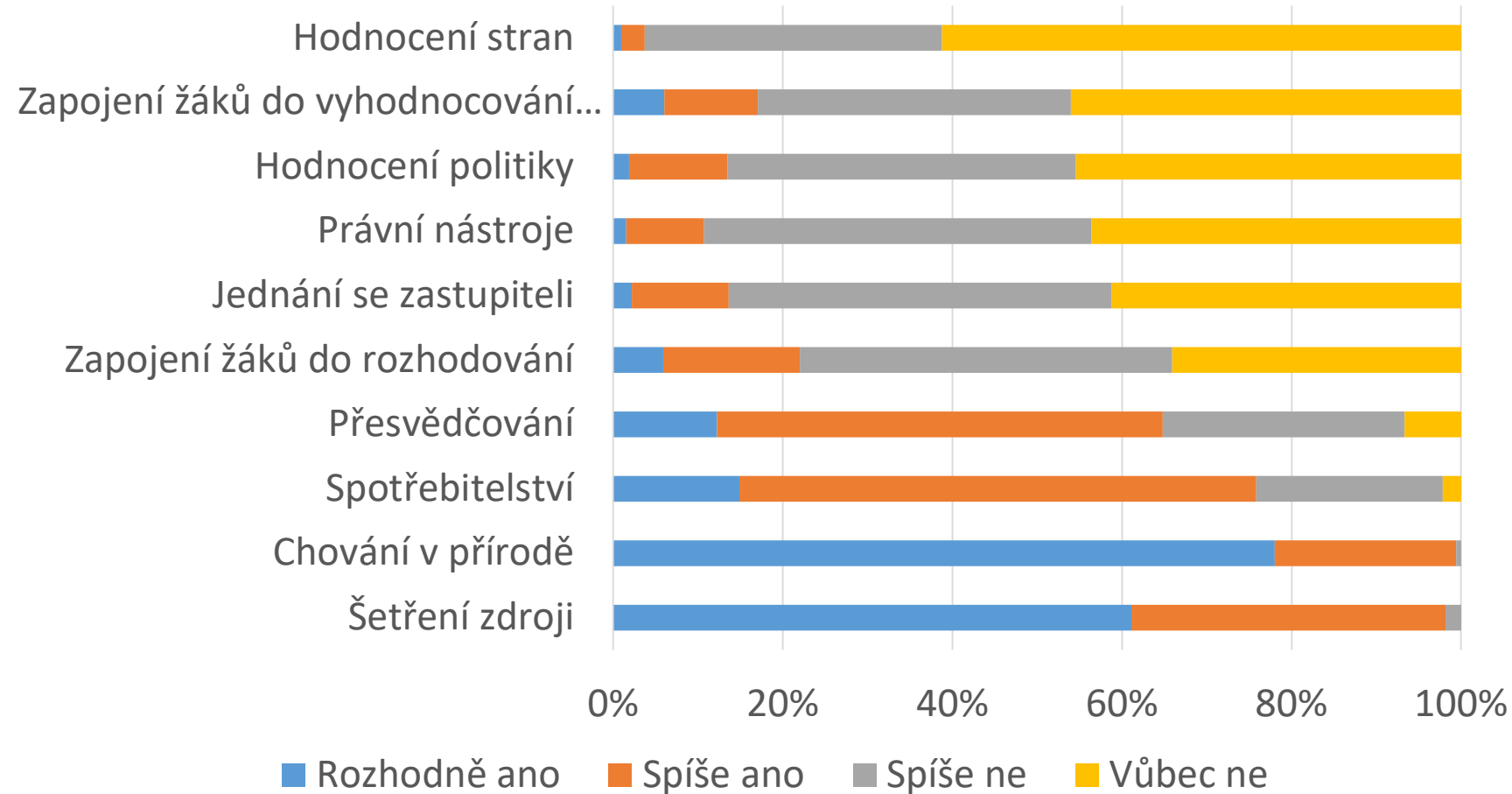
Environmentální chování českých žáků

N=22159, 8. roč. ZŠ / tercie, 2020

Zpracoval: Jan Činčera & Roman Kroufek.

Témata akčních strategií na 2. stupni ZŠ (N=645, 2016)

Učitelé rozvíjejí především jednoduché kompetence. Jen malý podíl zapojuje žáky do rozhodování a hodnocení školního provozu, nebo do rozboru právních a politických nástrojů a aktivit.

Přístupy k rozvoji akčních kompetencí

Sociální marketing

Očekává se

- Konkrétní akce
- Změna chování tady a teď

Cílí na

- Dospělé

Rozvíjí

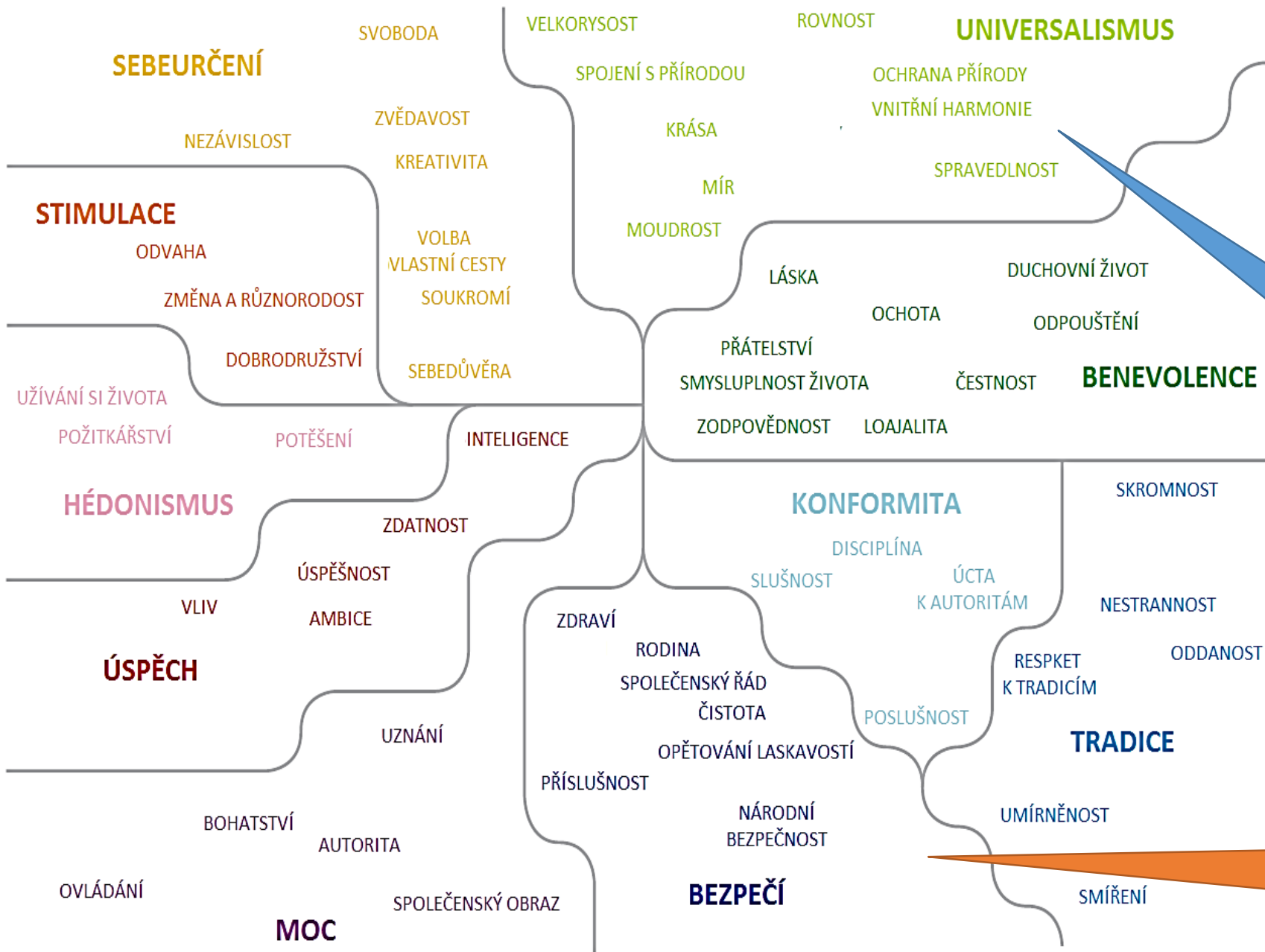
- Informovanost (vědomí)
- Zaujetí
- Sociální normy

Doporučuje se

- Průzkum v komunitě
- Mapování bariér a benefitů
- Práce se sociálními normami

Plakát přesvědčuje k finančnímu daru.
Nový prales. Foto: Čmelák

Vyhýbáním se palmovému oleji pomůžeme chránit úžasné živé tvory.

Palmový olej ohrožuje životy nás i orangutanů.

Osvojování návyků

Očekává se

- Dlouhodobý návyk

Cílí na

- Děti

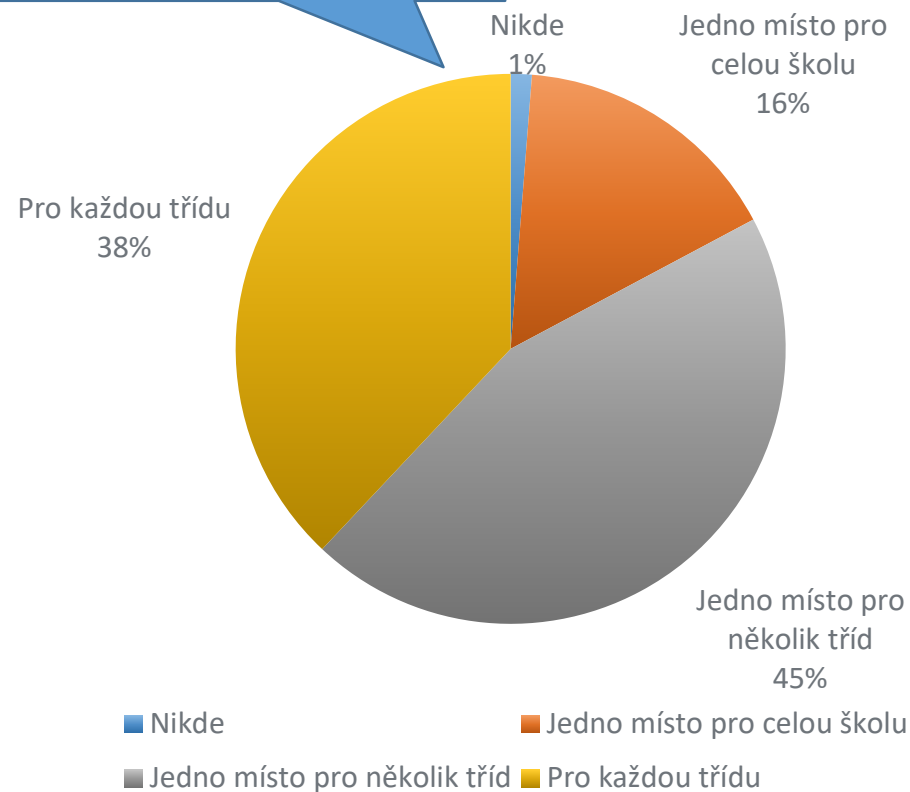
Rozvíjí

- Znalost
- Dovednost
- Postoj

Doporučuje se

- Vysvětlí a ukaž
- Procvič a posiluj
- Nech aplikovat

Dostupnost kontejnerů na tříděný odpad na českých základních školách, 2016.

Profesní trénink

Mistři kolegiální podpory = alternativní model rozvíjení kapacit učitelů v oblasti přírodovědného vzdělávání

- Metodici – interní mentoři – tým učitelů z jedné školy
- Učitelé nastavují cíle, metodici facilitují
- Učení vychází z potřeb školy

Rozvoj akčních kompetencí

Očekává se

- Osvojení kompetencí k řešení nejednoznačných a komplexních situací občanského života

Cílí na

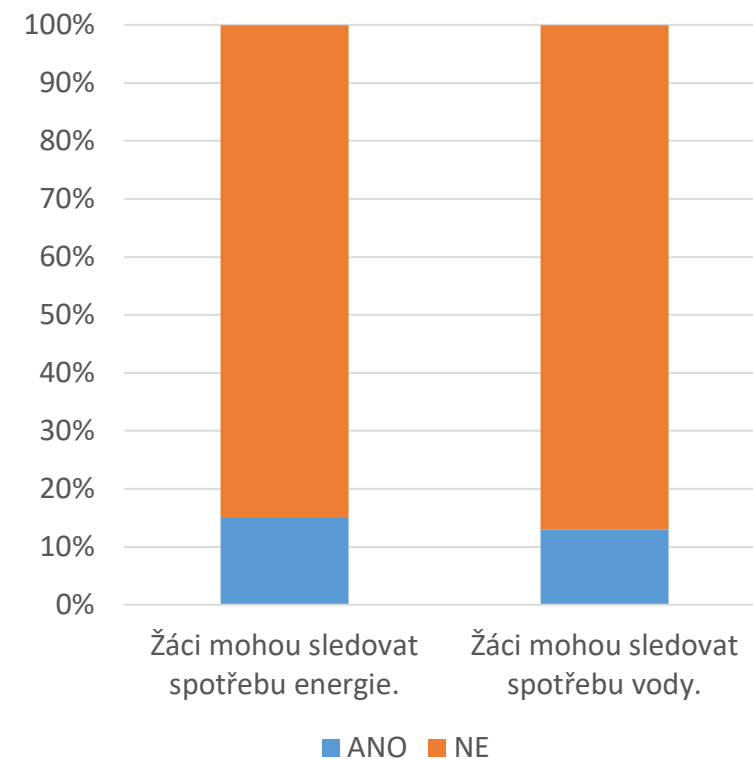
- Žáci

Rozvíjí

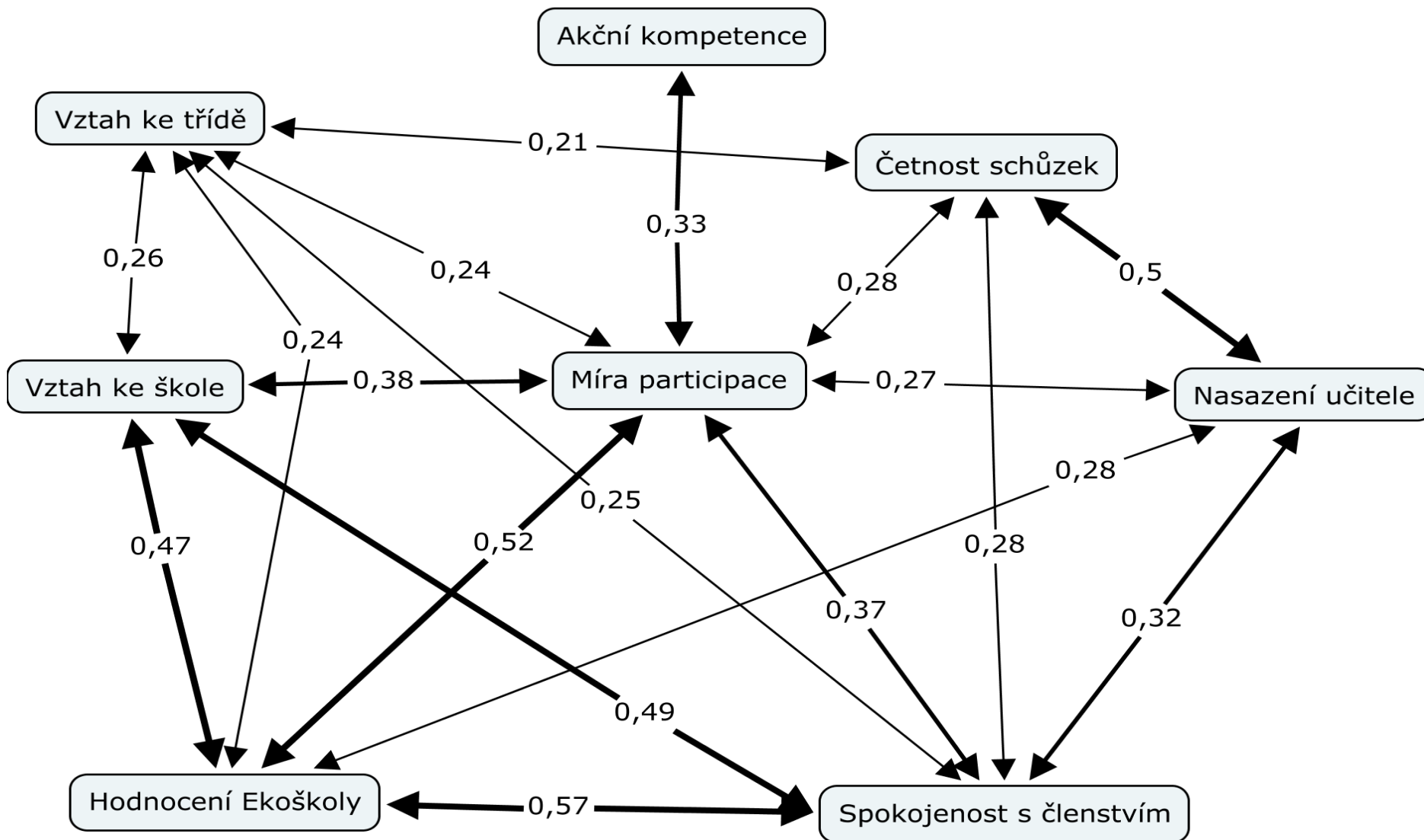
- Kompetence: spolupracovat, plánovat, formulovat vizi, vidět problém z více stran...

Doporučuje se

- Zapojení do akce, projektu
- Komunitní charakter
- Participace
- Dobrovolnost

Činčera et al., 2016

Z výzkumu programu Ekoškola (2012). Akční kompetence korelují s pocíťovanou mírou participace žáků na rozhodování.

Rozvoj akčních kompetencí

Vhodné strategie

- Participativní (emancipační) přístup
- Sdílení moci
- Celoškolní přístup

Problematické strategie

- Instrumentální přístup
- Privilegované skupiny („ekopolicie“)
- Malé akční týmy

*„...Já koukám kdo jak třídí a pak vlastně když tam třeba nemá něco bejt, tak se je snažíme o tom poučit.....No děti maj prostě asi strach že dostanou vynadáno...Tak se nepřiznaj...Nepřiznaj se prostě, nám jde o to je poučit, ale oni prostě asi mají strach nebo...Ale my je nechceme třeba tady je tejrát , my jim za to nechceme dát trestnej bod, my je chceme prostě jenom poučit o tom, že to nemaj dělat...jenom říct aby to tam nehodili...říct jim kam to patří...“
(člen „ekopolicie“, 7. r.)*

Komunitní programy

Očekává se

- Dlouhodobá proměna komunity směrem k udržitelnosti

Cílí na

- Celá komunita

Rozvíjí

- Komplexně kompetence k řešení problémů komunity
- Skupina si plánuje učení sama

Doporučuje se

- Sdílená vize a konkrétní cíle
- Dobrovolné zapojení
- Facilitace
- Sociální učení

Skupina nadšenců naplánovala a realizovala udržitelnou obytnou čtvrť EVA-Lanxmeer (Nizozemí)

Foto: JČ

Transformační učení

Očekává se

- Změna „mentálních modelů (referenčních rámců)“, komplexního náhledu na realitu

Cílí na

- Jednotlivce
- Organizace

Rozvíjí

- Zpochybňuje stávající pohled (dezorientační dilema)
- Otevírá nové interpretaci

Doporučuje se

- Zprostředkovat zkušenosti narušující stávající pohled
- Facilitovat proces přechodu
- Podpora učení komunitou

Komunitně orientovaný program
udržitelného rozvoje
Šymkent (Kazachstán)
Foto: JČ

Otázky k diskusi

- Rozeberte fenomén „ekopolicie“ uplatňovaný na některých školách pro prosazování žádoucího chování žáků.
- V čem vidíte přednosti a rizika emancipačního přístupu k žákům na školách?
- Na konkrétním příkladu ukažte, kde podle vašeho názoru leží v environmentální výchově hranice mezi oprávněným formováním odpovědného chování a manipulací.

Náměty na samostatnou práci

- Analyzujte domácí i zahraniční výzkumy programu Ekoškola a shrňte, jaká doporučení lze na jejich základě pro vedení programu formulovat.
- Na základě zvoleného teoretického modelu analyzujte libovolný program směřující k prosazování určitého pro-environmentálního chování.

Doporučená literatura

- Cincera, J., Boeve-de Pauw, J., Goldman, D., & Simonova, P. (2019). Emancipatory or instrumental? Students' and teachers' perception of the EcoSchool program. *Environmental Education Research*, 25(7), 1083-1104.
- Goldman, D. et al. (2020). Education for Environmental Citizenship and Responsible Environmental Behavior. In Hadjichambis, A.Ch. (et al.) (Eds.). *Conceptualizing Environmental Citizenship for 21st Century Education, Environmental Discourses in Science Education* 4. Springer, (pp. 115-137). Cham: Springer.
<https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-030-20249-1>
- Jensen, B. B. & Schnack, K. (2006). The action competence approach in environmental education. *Environmental Education Research*, 12 (3), 163–178.

Data z průzkumu českých žáků pochází z projektu **Metodický rámec pro environmentální gramotnost na školách**, který je podpořen Technologickou agenturou ČR a Ministerstvem životního prostředí.

T A
Č R

Tento projekt je financován se státní podporou
Technologické agentury ČR
v rámci programu BETA2

www.taacr.cz
Výzkum užitečný pro společnost

Ministerstvo životního prostředí